

В. Резаненко

СІНТО В КОНТЕКСТІ КИТАЙСЬКО-ЯПОНСЬКОЇ РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ (до проблеми синкретизму)

Зазначимо, що термін «контекст» у назві даної статті є ключовим, оскільки пов'язаний з наміром автора показати синкретизм релігійно-філософських вчень Японії як такий, що відбувся головним чином завдяки збігові змісту багатьох світоглядних принципів японців і китайців, що проявилось при запозиченні і засвоєнні першими елементів китайської культури, а також таких релігійно-філософських вчень, як даосизм, конфуціянство та китаєзований буддизм. Саме те, що синкретизм цих вчень в Японії відбувався на ґрунті сінтоїстського світосприйняття, і спонукало автора до виявлення ще не досліджених засад, на яких сінто збагачувало традиційні світоглядні ідеї, набувало нових, втілювалось у структуру запозичених вчень, приєднуючись до їхньої системи, проте не втрачало свого автотонного обличчя. Отже, якщо об'єктом нашого дослідження є синкретизм чотирьох релігійно-філософських вчень загалом і механізмів його актуалізації зокрема, то предметом дослідження ми обрали категоріально-понятійний апарат цих вчень, оскільки вважаємо, що саме через нього можна оцінювати глибину усвідомлення японцями світоглядних ідей, запозичених ними з китайських вчень.

Варто також зазначити, що модель такого дослідження була частково відпрацьована (під керівництвом автора) в 2005 р. у дипломній роботі пані О. Подолян «Релігійно-філософський категоріально-понятійний апарат у праці М. Іссікі "Буддизм походить від людини за ім'ям Шак'я" – проблеми семантизації».

Як відомо, перед тим, як потрапити до Японії через Корейський півострів, буддизм тривалий час реформувався на теренах Китаю. Що слід вважати найсуттєвішим у справі китаїзації буддизму? Певна річ, те саме світоглядне сінто, через яке він був просіяний китайською ментальністю. Оскільки в

центрі буддистської релігійно-філософської ідеї стоять такі категорії, як абсолют/нірвана (涅槃), потік свідомості як прагнення до розуміння суті речей дхарма (法), циклічність змін життєвих процесів (кола сансари), доля людини (карма) (行 / 業) тощо. Ці та інші категорії були легко сприйняті та усвідомлені китайською даоською ментальністю. Зазначимо, що практично всі ключові поняття буддистського вчення записані китайськими ієрогліфами, етимологія яких пов'язана з даоськими ідеями. Отже, саме до цих ідей і були адаптовані ключові поняття та категорії буддизму. Таким чином, китаєзований буддизм засвоювався японцями через даоські ідеї, закодовані ідеограмами священних текстів (сутр), а низка даосько-буддистських понять запозичувалась японцями і переводилась у ранг синтоїстських.

В імператорських хроніках 8 ст. «Ніхонгі» згадується про запозичену в Китаї даоську схему світу через виділення з первісного хаосу двох першопочатків природи інь (陰) та ян (陽). Так виникли Небо (ян) та Земля (інь). Зрозуміло, що разом з цими запозиченими китайськими ієрогліфами японці сприйняли суть даоських ідей, що ними передаються.

Ідея 陰: 阜 (阜) 170 – «гори»; 冫 – процес (冫) концентрації (△) у доквіллі (= 7) того, що випромінюється (породжується) інь-джерелом (△ 28). Отже, даний ієрогліф передає ідею концентрацію 冫 хмар, туману тощо (云) в горах (阜 170) (темрява гірських ущелин). [Кобаясі с. 1106; Сюй Шень с. 731; Ошанін № 15079]. Гори (阜) постають тут ще й як іпостась ян, яка породжується джерелом інь (△) і одночасно є тим, що сприяє у такий спосіб проявленню інь.

Ідея 陽. гора (гори) 阜 (阜) 170 у променях (потоці) світла (勿) сонця, що сходить 旦 [Кобаясі с. 1109; Сюй Шень с. 731; Ошанін № 7433]. Із тексту «Кодзікі» також відомо те, що перші синтоїстські божества з'явилися на небі, яке, за даоською традицією, засвоєною японцями, утворилося із легких частинок (ян), що виділилися з первісного хаосу. Згадаймо даоську концепцію створення доквілля: спочатку було одне (一 1), одне породило двох (二 7) (Небо і Землю), двоє породило третє (三), тобто ці двоє є джерелом породження всіх речей. А об'єднання цих трьох іпостасей буття (王 96) уособлює владну вертикаль і, таким чином, є символом правильного управління суспільством, що конфуціянством подається як дотримання принципу «лі» (理) – управляти (王), спираючись на закони природи (里 166).

Отже, сприйняття японцями даоської моделі світобудови, основу якої складають інь-ян взаємини, сприяло усвідомленню

ними суті такого концептуального положення даосизму, буддизму, конфуціянства, як «шлях», який у даосизмі представлено категорією «дао» (道), в буддизмі — дхармою (法), в конфуціянстві «шляхом» («взірцевою діяльністю») міфічних правителів Китаю, або еквівалентом цієї діяльності — «шляхом Неба».

Таким чином, вищенаведене може бути вагомим аргументом для пояснення, чому для назви національної релігії японцями було обране саме китайське слово 神道 (shep dao) (японське читання «сінто»), яке має таку парадигму значень: «боже-ственне дао», «божественна істина», «порядок, встановлений вищою волею», «віра в духів», «святий праведник», «життєвий шлях, як шлях до могили» тощо.

Як можемо бачити, всі ці значення корелюють зі значенням «божественний шлях», або «шлях богів», які можна вважати інваріантами наведених китайських значень, оскільки кожне з них так чи інакше виражає ідею пошуку людьми ідеальних зразків самовдосконалення на життєвому шляху (від народження до смерті) і, відповідно, зразків для організації досконалого суспільства, суспільного буття. Останнє знаходить своє реальне відображення в моделях суспільного устрою таких країн, як Китай, Японія. На нашу думку, модель взаємозв'язків між владною вертикаллю та суспільною горизонталлю (суспільство-network) як устрою японського суспільства, може претендувати на вище місце в номінації «модель для глобальної соціокультурної парадигми». Результатом гармонізації взаємозв'язків між владною вертикаллю і суспільною горизонталлю, яка створювалась в Японії майже півтори тисячі років, є розбудова в цій країні інформаційного суспільства вищого рівня.

Як відомо, в сінто божества розподілені на небесні та земні. Отже, якщо їхню «діяльність» представити в категоріях «інь» та «ян» (пор. дві іпостасі (інь/ян) «дракона»), то в координатах даоського кола «діяльність» небесних божеств репрезентується вертикальною віссю як божественно-духовна складова інь-ян взаємин. А «діяльність» земних божеств, відповідно, горизонтальною віссю як фізична складова інь-ян взаємин. Гармонію взаємозв'язку (повне злиття) цих двох складових, що уособлює сутність буття (за даосизмом та буддизмом) представлено знаком + 24. Вищенаведене можна проілюструвати на ідеях, що їх передають знаки 神 — «божество» (сінто), та 禪 (禪) — «прозріння» (буддизм).

Ідея 神: упорядкування (ㄗ ~ 示 113) всього суцього (日 72) за вертикальною (| 2) — духовно-енергетичною розгорткою інь-ян взаємин.

Ідея 禪: упорядкування (禪 113) речей (口口 30) за горизонтальною – фізичною розгорткою інь-ян взаємин.

До того ж, ідея знака + є переконливою ілюстрацією того, що в буддизмі та синтоїзмі відсутнє чітке розмежування між істотами і неістотами. За синто, в кожній речі є духовне начало, тобто в кожній речі є камі (神), а за буддизмом – в кожній речі є Будда (仏), тобто в кожній речі є буддистське начало (仏 – «людина ян (イ 9) від природного джерела інь (△ 28)»).

Ідея належності всього сушого до єдиного природного джерела (синто) або до дао (道) (даосизм), яке уособлює все суще, або буддистська ідея абсолюту як іпостасі, яка все породжує і до якої все повертається, корелюють з такою синтоїстською ідеєю: всі люди народжуються камі і, відповідно, після смерті залишаються ними у потойбічному світі. Це, до речі, відповідає буддистській ідеї того, що кожна людина може стати Буддою і потрапити до нирвани.

Відомо, що в синтоїзмі однією з морально-етичних норм є відданість ідеї чистоти в прямому і переносному смислі. Йдеться як про чистоту фізичну, так і духовну, асоційовану з таким поняттям, як чистота (прозорість) думок. Зазначимо, що ця синтоїстська ідея відповідає такому принципу Будди, як «правильні думки» (正思). Важливим, на наш погляд, додатком до синтоїстського поняття «чистота» (正 – харе) є поняття «прозорість», «ясність», які, до речі, входять до парадигми значень даної ідеограми. Тобто для японців ці поняття («чистота», «ясність», «прозорість») є синонімами. Таким чином, поняття «ясність», «прозорість» коректно вписуються в буддистську релігійно-філософську парадигму понять «прозоріння», «просвітлення» і, до речі, корелюють з поняттям «саторі» (悟, 覚). Вищезазначене можна аргументувати ще й етимологією ідеограми 𠄎 (народжений 生 100 місяць 夕 36, або місяць що з'явився), яка в китайській мові замінюється ідеограмою 晴. Етимологія ідеограми 𠄎 передає ідею «прояснення темряви», «просвітлення інь», тобто щось стає «видимим», або «розуміється» щось таке, чого фізично, тобто на чуттєво-свідомому рівні не побачити, не зрозуміти.

Отже «чистота», «прозорість», «ясність» тощо на рівні традиційного синто – це поняття радше суто релігійного змісту, а за синтоїстсько-буддистським світоглядом вони набувають релігійно-філософського змісту. Доречним тут буде розглянути ще й таке поняття, як «тадасі» (正), яке в неапономовних працях, присвячених синто, подається як «пряме», «прямість» тощо. В етимології ідеограми 正 містяться такі ідеї:

1. Прямий, безпосередній рух (止 77) від землі як опори до неба (二 7);

2. Цілеспрямований правильний шлях (рух), зразком якого є або «шлях неба» (Конфуцій), або «шлях богів» (сінто). Якщо в сінто небо є місцем перебування божеств, то у Конфуція Небо – символ вищого рівня владної вертикалі, за якою японці почали розбудову державності, вищим символом якої був і залишається імператор 天皇 (тенно). До того ж слово 天皇 (тенно) асоціюється з омофоном 天王, яке в буддизмі означає «цар небесний».

Доречно буде згадати, як ідея «Неба Конфуція» пов'язана з таким положенням сінто, як «гріх» і «провина» (罪 – цумі). За сінто провину не спокутують, за неї розплачуються (через гнів божий). Порівняймо це з такою нормою конфуціянської моралі: немає сенсу благодати у Неба прощення для тієї особи, яка завинила перед ним; тому, хто завинив перед Небом, очищення є єдиним способом позбавитись гріха, тобто йдеться про фізичну та духовну чистоту людини. За Конфуцієм це розуміється як утримання від спокус, дотримання норми моралі і в будь-якій діяльності дотримання норм, зразком яких є природа 理. До речі, все це присутнє і в буддизмі (карма 業), і в даосизмі (де 德), якщо не брати до уваги мети шляху в їхніх ідеологіях.

Смисл усього вищенаведеного розкриває й підтверджує етимологія двох омофонічних ідеограм: 齋 (імі), 忌 (імі).

Ідея 齋: вівтар (示 113) як символ упорядкування (宀 8 - 二 7) хаосу речей (匕).

Значення: «обряд очищення», «утримання (піст) перед жертвопринесенням». [3, с. 1209].

Ідея 忌:

- 1) упорядкування (己 49) внутрішнього стану (емоцій) (心 61) людини;
- 2) (己 49) обачність, яка іде від серця (心 61), утримуватись від не свого, неприродного, не притаманного тобі. [3, с. 396; 1, № 14762].

Отже, обидві ідеограми з омофонічним читанням «імі» виражають ідею духовного очищення людини від того, що їй не властиво, не є для неї природним, життєво необхідним. Тобто очищення людини – це її повернення до природного стану, який є метою шляху бодхісатви (буддизм), шляху даоса, прямування шляхом Неба (конфуціянство), шляхом богів (сінтоїзм).

Розглянемо ще й такий принцип сінто, як «правдивість», який асоціюється у японців з відвертістю, щирістю тощо і, відповідно, з потребою шукати способи розв'язання спірних

питань лише через «правильне бачення речей», що можливе лише за умови прагнення такого бачення обома сторонами діалогу. Сінтоїстське бачення правдивості практично не відрізняється від даоського, що підтверджує етимологія ідеограми 真 (眞) (макото).

Ідея 真: істину (абсолют) (ノ 12) як сенс всього суцього (十 24) розуміють, вдивляючись (目 109) в інь-джерело (L) речей.

Ідея 眞: людина, яка, осідлавши дракона (ノ 12), змінила стан свого буття (匕), тобто йдеться про святого, який досягнув істинний смисл речей (ノ 12) через прозорість (目 109) інтемряви (L). [11, с. 384]. Отже, як можна бачити, якщо досягнення суті речей (буття) в сінто відбувається через такий ланцюг трансформацій, як смерть – душа – дух – камі (Небо), то у даосів це здійснюється через прижиттєвий вихід людини на шлях дао (道) (пор. елемент 首 185 з ідеограмою 真), а у буддистів як через прижиттєвий, так і через посмертний процес входження до нірвани (涅槃), або вихід людини на шлях Будди (佛), який веде до досягнення абсолюту (ノ 12). На нашу думку, все це можна вважати одним з вагомих факторів, що обумовили синкретизм релігійно-філософських вчень Китаю та Японії.

Ще одним символом, який посідає важливе місце не лише в культурі сінто, є образ коня. Йдеться про так званого божественного коня (神馬). Звичай дарувати коней сінтоїстським храмам існує приблизно з восьмого століття нашої ери. Відомо також, що однією з дванадцяти сповнених гідності тварин, обраних Буддою, є кінь, який, як знак зодіаку, позначається ієрогліфом 午 (ума). До речі, цей знак займає в даоському колі сьому позицію, яка відповідає південному напрямкові, максимальному розвитку сил ян (сонце в zenіті), що, в свою чергу, пов'язано з імператором Японії як символом сонця, неба. Зазначимо, що все вищенаведене відбивається в етимології ідеограми 御(го), яка виражає ідею цілеспрямованого шляху (ノ 60) людини 卩 26 (巳), яка правильно (正) управляє конем (午). Основне значення цієї ідеограми – «верховний правитель», а її етимологія відповідає сінтоїстській ідеї коня як «засобу пересування для богів» [3, с. 389; 1, № 3393].

Як висновок до змісту цієї статті зазначимо, що етимологічний аналіз ідеограм-носіїв ключових понять/категорій релігійно-філософських вчень Китаю та Японії базується на розробленому нами методі даоського кола, структура якого береться в дослідженні за модель семантико-графічної структури базових елементів китайсько-японської ієрогліфічної системи [4; 5; 6].

Зазначимо, що тут подано лише кілька прикладів ідеограм, якими передаються наведені ключові поняття/категорії даосизму, конфуціянства, буддизму, а також етимології цих ідеограм. Але ці приклади, на наш погляд, дають можливість отримати уявлення, як за допомогою етимологій ідеограм-носіїв зазначених понять/категорій можна досліджувати психолінгвістичні та мовно-культурологічні механізми сприйняття, засвоєння та вживання японцями зазначених ключових понять/категорій, що містяться в китайських та японських (ієрогліфічних) текстах релігійно-філософської тематики, і, відповідно, вивчати вельми складні механізми засвоєння японцями релігійно-філософських вчень Китаю та їх інкорпорування в соціокультурний простір Японії.

Література

1. Большой китайско-русский словарь / Под. ред. Ошанина И. М. — М.: Наука, 1983. — Т. 1, 2; 1984. — Т. 3, 4.
2. *Георгиевский С. М.* Анализ иероглифической письменности китайцев, как отражающий в себе историю жизни древнего китайского народа. — 1888.
3. *Кобаяси С.* Поновлений китайсько-японський етимологічний словник ієрогліфів. — Токіо: Сьогаккан, 1955.
4. *Резаненко В. Ф.* До проблеми семантико-графічної структури ієрогліфічних символів п'яти стихій китайської космогонії («усін») // Матеріали першого українського симпозиуму з мовознавства і літератур країн Азійсько-Тихоокеанського регіону (Київ, НаУКМА, 1998) / Відповід. ред. Резаненко В. — Тернопіль: Терно-Граф, 1999. — С. 27—31.
5. *Резаненко В. Ф.* До проблеми семантики диклічних знаків даоського кола // Матеріали першої Всеукраїнської науково-практичної сходознавчої конференції (Київ, НаУКМА, 1997) / Відповід. ред. Пістрій І. — Тернопіль: Терно-Граф, 1998. — С. 93—97.
6. *Резаненко В. Ф.* До проблеми інтерпретації деяких ключових понять китайсько-японської філософсько-релігійної традиції // Наукові записки: Філософія та релігієзнавство / Відповід. ред. Брюховецький В. — К.: Видавничий дім «KM Academia», — 2000. — Т. 18, Ч. 1. — С. 71—73.
7. *Резаненко В. Ф.* Семантическая структура иероглифической письменности. — К.: КГУ, 1985.
8. *Резаненко В. Ф.* Элементы семантико-графической системы иероглифической письменности. — К.: КГУ, 1988.
9. *Резаненко В. Ф.* Семантические элементы знаков иероглифической письменности. — К.: КГУ, 1989.

10. *Резаненко В. Ф.* Формально-змістові взаємозв'язки елементів сучасної ієрогліфічної писемності. Автореф. дис. ... доктора філологічних наук / Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка. — К., 1996.
11. *Сюй Шень.* Етимологічний словник ієрогліфів «Шуовень цзецзичжу». — Шанхай, 1986.
12. *Yega M.* Дайдзітен (Великий етимологічний словник ієрогліфів). — Токіо, 1963.
13. *Vaccari C.* Pictorial Chinese-japanese characters / Токуо: Gakuduseipan, 1981.
14. *Weiger L.* Chinese characters. Their origin, etymology, history, classification and signification.
15. *Yoshida Yasuo.* The first step to kanji. — Osaka, 1969.
16. *Yoshida Yasuo.* The second step to kanji. — Osaka, 1971.